

Puštski grad

Izvelek

O Puštskem gradu je, zahvaljujoč vestni evidenci nekdanjih fevdalnih oblastnikov, znanih precej pisnih in slikovnih zgodovinskih virov. O gradu je tudi veliko napisanega, tako v Loških razgledih kot drugih publikacijah. Pa vendar je še veliko neznanega in neraziskanega, predvsem o njegovi stavbni zgodovini.

V članku bom poizkusil na kratko osvetliti zgodovino Puštskega gradu in s pomočjo starih virov in novih spoznanj prikazati stavbni razvoj gradu od 13. stoletja do danes. Za čim bolj natančen in pregleden prikaz sem izdelal 3D modele in vizualizacije gradu v različnih časovnih obdobjih.

Ključne besede: Puštski grad, Puštal, zgodovina, gradbena zgodovina, rekonstrukcija, 3D upodobitev.

Abstract

Puštal Castle

Thanks to the conscientious records of former feudal lords, there are many written and pictorial historical sources on Puštal Castle. Much has been written about the castle, both in Loški razgledi and in other publications. Yet much is still unknown and unexplored, especially about its building history.

The contribution briefly sheds light on the history of Puštal Castle and, with the help of old sources and new insights, present the building development of the castle from the 13th century to the present. In order to get as accurate and comprehensive a view as possible, I created 3D models and visualisations of the castle in different time periods

Key words: Puštal Castle, Puštal, history, castle building development, reconstruction, 3D visualisation.

Uvod

Škofja Loka ima kar nekaj zanimivih starih objektov. Najstarejša sta prav gotovo Stolp na Kranclju in grad Divja Loka/Wildenlackh; oba sta v ruševinah. V drugo skupino po starosti sodijo Loški, Starološki in Puštalski grad. Vsi trije so močno prezidani in razmeroma dobro ohranjeni. O vseh je bilo že precej napisanega, tudi o stavbnem razvoju in zgodovini. V tem članku sem želel natančno obdelati stavbno zgodovino oziroma razvoj Puštalskega gradu v ključnih obdobjih, glede na zgodovinske pisne in slikovne vire ter današnje stanje in detajle, ki so še vidni ali pa nekoliko skriti očem opazovalca. A najprej nekaj splošnih dejstev o zgodovini Puštalskega gradu in njegovih lastnikih.

Časovnica

Prav je, da zgodovino objekta že zaradi preproste preglednosti dogodkov pogledamo tudi s časovno črto, časovnico. Z njo dobimo odgovore na vprašanja: kdo in kdaj je živel v gradu; kakšno vlogo je imel; kdaj so se zgodili ključni zgodovinski dogodki; kdaj se pojavijo pomembni viri.

Domneve za lokacijo

973 v drugi darilni listini Otona II., z dne 23. 11. 973, je omenjen, ob opisu poteka meje, »*castrum bossisen*«. Ing. Rajko Brank domneva, da je bil omenjeni grad najverjetneje na Hribcu, mogoče pa celo na lokaciji današnjega gradu v Puštalu.¹

Puštalski

1214 prvič se omenjajo Puštalski gospodje,²

1215 Oton Puštalski (Otto de Purchstallo),³

1286 Marchlinus de Purchstal,⁴

1291 Burchstal - prva pisna omemba lokacije,⁵

1295 Winther und Chunrat, bruder von Burchstal ...,⁶

1297 Winthers von Purchstal.⁷

1 Brank, *Castrum Bosisen* po listinah najstarejši grad na Gorenjskem, str. 48–57.

2 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 53.

3 Zahn, *Fontes rerum Austriacarum*, XXXI, str. 126–127.

4 Zahn, *Fontes rerum Austriacarum*, XXXI, str. 431.

5 Zahn, *Fontes rerum Austriacarum*, XXXVI, Urbar, str. 175.

6 Zahn, *Fontes rerum Austriacarum*, XXXI, str. 450.

7 Zahn, *Fontes rerum Austriacarum*, XXXI, str. 462.

Prve omembe objektov (Hof, Haus) – konec 14. in začetek 15. stoletja

- Ianne der Wngo, burger ze Lak, 1 **hof** gelegen zuo Lak bei der stat za Purgstal;⁸
 - **Peterlein von Purgkstal**, sein haus vor der stat ze Lak ze naechst gelegen, das man nennet Purgkstal ...;⁹
 - Ioerg und Gall gebruder (brata), **Pertleins von Purgstal suen** (sinova Pertleinoва), habent emphanen ainen **hof** ze Purgstal mit seiner zugehoerung;¹⁰
- 1421 Jurij Puštalski (Ioerg, sin Pertleinsov);¹¹
- 1423 Gal Puštalski (Gall, 1448–1449, oskrbnik Loškega gospostva, Jurijev brat);¹²
- 1485 Joahim Puštalski, gradiščan Stolpa na Kranclju, do 1509;¹³
- 1485 Krištof Puštalski (Christoph von Burgstall, gradiščan Stolpa na Kranclju od 1509 do potresa 1511);¹⁴
- 1531–1534 Krištof Puštalski (Christoph von Burgstall, sin Joahima, Lands Verwalter, deželni upravitelj Vojvodine Kranjske);¹⁵
- 1560 Jakob Puštalski (mladoletni sin Krištofa, njegov skrbnik je Kozma Rauber);¹⁶
- 1573 protestantska molilnica v stolpu Puštalskega gradu;¹⁷
- 1598 umre Jakob Puštalski, zadnji moški naslednik Puštalskih.**¹⁸

Po Puštalskih

- 1604 gospostvo se deli med različne lastnike: Lenart Kunstl, Mihael Papler, ...;¹⁹
- 16xx Andrej Paradaiser prevzame puštalsko gospostvo (po materi vnuk Krištofa Puštalskega);²⁰
- 1623 Ana Marija Posarelli, roj. Paradaiser, ponovno združi puštalsko posest;²¹
- 1645 Franc Posarelli, sin Ane Marije, tega leta umre. Z njim umre moški rod družine Posarelli;²²

8 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 223.

9 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 225.

10 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 227.

11 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 227.

12 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 227.

13 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 35.

14 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 149.

15 Valvasor, *Slava Vojvodine Kranjske*, 9. knjiga, str. 70.

16 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 164.

17 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 248.

18 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 164.

19 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 165.

20 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 165.

21 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 165.

22 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 325.

- 1645 Hans Taller, zet Ane Marije Posarelli, prevzame puštalske freisinške fevde;²³
 1645–1696 sledi nekaj lastnikov: (opisano v Valvasorjevi *Slava ...*, knjiga 3, Puštal): »... *Hanns Joseph Taller (sin Hansa Tallerja), za njim deduje Hanns Ludwig von Hohenwart, nato pridobi Baron/Freiherr Ferdinand Ernst Apfalterr, za njim njegov sin Vojvoda/Herzog Gottfried Apfalterr ...*«;²⁴
 1649 **prva znana slikovna upodobitev gradu.**²⁵

Oblaki

- 1688 Marko Oblak (1650–1707)²⁶ pl. Wolkensperg kupi najprej dvorec »Pod Ceglom/Ciegelfeld«;²⁷
 1696 Marko Oblak kupi še Puštalski grad in puštalsko gospostvo;²⁸
 1706 **Giullio Quaglio: freska *Snemanje s križa v grajski kapeli***; freska velja za eno najpomembnejših in najvrednejših loških likovnih umetnin;²⁹
 1675–1723 Franc Janez Oblak pl. Wolkensperg (Markov sin, okrog 1720 postavi cerkev na Hribcu);³⁰
 1700–1764 Franc Anton baron Wolkensperg (**Markov vnuk sebi in rodbini leta 1753 pridobi baronski naziv**);³¹
 1725–1803 Franc Rudolf baron Wolkensperg (Markov pravnuk);
 1758–1832 Franc Jožef baron Wolkensperg (sin Franca Rudolfa);
 1768–1828 Danijel baron Wolkensperg (sin Franca Rudolfa, paž pri cesarju Jožefu II., študira pravo na Dunaju in je kasneje v službi cesarja Leopolda II., 1795 neuspešno kandidira za loškega glavarja);³²
 1821–1902 August baron Wolkensperg (sin Franca Jožefa);
 1860–1937 August ml. baron Wolkensperg (sin Augusta);
 1859–1880 Ema baronica Wolkensperg (sestra Augusta ml., poročena z Josefom Bertholdom);
 1880–1919 August Berthold, sin Eme, znani slovenski fotograf;
 1914–2012 Hilda baronica Wolkensperg Swoboda (hči Augusta ml.);
 1919–1997 Isabella baronica Wolkensperg Kralj (hči Augusta ml.).

23 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 325.

24 Valvasor, *Slava Vojvodine Kranjske*, 11. knjiga, str. 42.

25 Zeiller, *Topographia Provinciarum Austriacarum*, str. 117.

26 Preinfalk, Puštalski baroni Wolkenspergi – danes in nikoli več, str. 232, sprotne opombe velja tudi za ostale osebe na tej strani, ki nimajo te opombe.

27 Dvorec je stal v Puštalu v smeri proti Hrastnici in je upodobljen na Gappnigovi Škofji Loki iz leta 1696.

28 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 326.

29 Cankar, Giullio Quaglio, str. 243.

30 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 327.

31 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 328.

32 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 444.

Pomembni mejniki od 20. stol. do danes

- 1919 Luka Dagarin, puštalski župan, da predlog za nacionalizacijo posestva barona Wolkensperga. Za grad je podan predlog namembnosti: sirotišnica ali hiralnica;³³
- 1937 umre zadnji moški potomec linije Oblakov Wolkenspergov, baron Avgust;³⁴
- 1937–2012 po letu 1945 v zahodnem delu gradu do svoje smrti (2012) živi Hilda pl. Wolkensperg Swoboda;
- 1946–1959 v večjem delu gradu je nastanjen Loški muzej;³⁵
- 1959→ v gradu z delovanjem začne Embalažno grafični zavod, kasneje v prizidku na južni strani še podjetje Obrtnik – steklarstvo;
- 1975→ Glasbena šola Škofja Loka ima v gradu še danes svoje prostore (kot najemnik);
- 2020→ Isabelle Kralj (hči Hildine sestre Isabelle pl. Wolkensperg Kralj) je sedanja lastnica gradu.

Lokacija

Razglednica Škofje Loke iz začetka 20. stoletja, v ospredju Puštalski grad. Pogled z vzhodne strani.

Puštalski grad se nahaja na nekoliko dvignjeni rečni polici na desnem bregu Poljanske Sore, nedaleč od njenega sotočja s Selško Soro. Na nasprotnem bregu in vzpetini se nahaja mesto Škofja Loka.

Iz Puštala po desnem bregu Sore na vzhodu še danes poteka cestna povezava z Medvodami in naprej Ljubljano. Na zahodno stran po Poljanski dolini vodi pomembna

prometna povezava s Primorsko. Na severu preko Sorškega polja vodi cesta proti Kranju. Že Valvasor v *Slavi Vojvodine Kranjske* za Puštal vzneseno napiše, da se nahaja na: »... *prekrasnem zračnem, odličnem in zdravem kraju, ki ga obdajajo prijazna polja, travniki in s sadjem obložena drevesa* ...«.

33 Štukl, O posestvu puštalskega gradu, str. 202–203.

34 Preinfalk, Puštalski baroni Wolkenspergi – danes in nikoli več, str. 236.

35 Blaznik, Ob štiridesetletnici Muzejskega društva v Škofji Loki, str. 14.

Zgodovina gradu

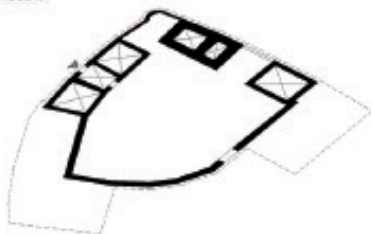
Pri časovnih upodobitvah gradu sem se opiral na zgodovinske vire, pisne in slikovne, ter današnje stanje arhitekture in detajlov. Odločil sem se za tri časovne upodobitve:

- 13. stoletje, ko je grad prvič omenjen v pisnih virih,
- 17. stoletje, iz katerega izhajajo prve upodobitve,
- današnjo podobo, ki bo morda zanimiva za prihodnje rodove.

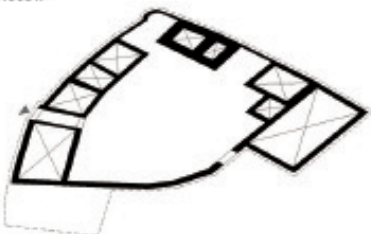
V uvodu v posamezno obdobje bom na kratko opisal duh časa in razložil, zakaj taka arhitektura in detajli, kaj se je ohranilo od prvotne podobe in kaj so dodali kasneje.

S tlorisnim prikazom, 3D modelom in vizualizacijami sem želel prikazati kar najbolj verjetno podobo gradu v različnih zgodovinskih obdobjih.

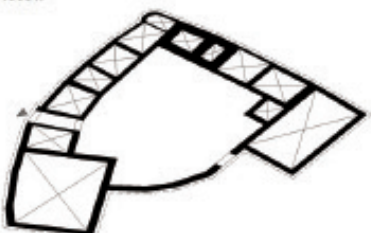
13.stol.

17.stol.

20.stol.

Časovni prikaz stavbnega razvoja Puštalskega gradu (tlorisi in vizualizacije).

(avtor: Tomaž Križnar)

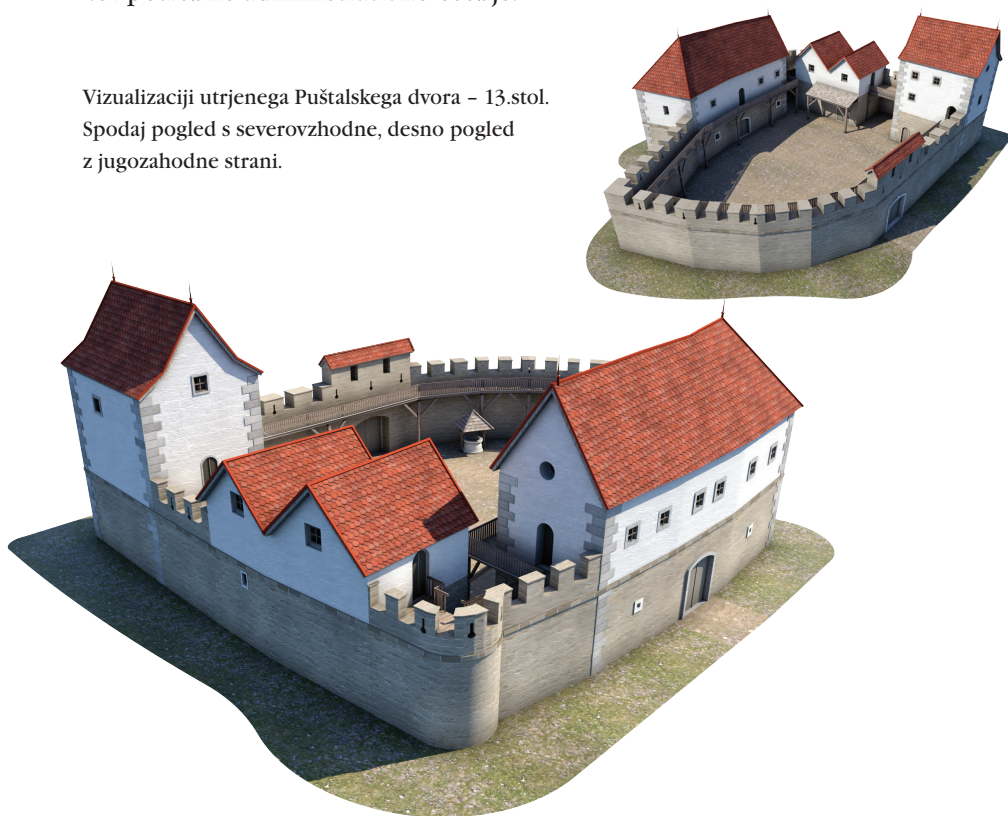
13. STOLETJE

Zgodovinski okvir preloma 12. v 13. stoletje

Križarske vojne so v polnem teku. Leta 1204 križarji v 4. križarski vojni osvojijo in izropajo Konstantinopol (današnji Istanbul). S tem se začne tudi razpad Vzhodnega rimskega cesarstva. Mala Azija je praktično že v celoti pod nadzorom Seldžukov. Na Iberskem polotoku še vladajo muslimanski Almoravidi in kasneje Almohadi iz severne Afrike. Centralni del Evrope, tudi ozemlje današnje Slovenije, je bilo praktično ves srednji vek, in kasneje do Napoleona, vključeno v Sveto rimsko cesarstvo. Prvi cesar je bil prav Oton I., oče Otona II. in ded Otona III., ki sta freisinškim škofom podelila loško ozemlje.

Freisinški škofje so kot zemljiški posestniki na Loškem gospodovali že dobrih 200 let. Nemški vladarji so v tem času z zahodnega dela Svetega rimskega cesarstva poseljevali vzhodne predele, kjer so bili v večini zahodni Slovani (današnje Pomeranijo, Mazurijo, Šlezijo, Češko, Slovaško in tudi Avstrijo ter Slovenijo). Na Loškem se ta glavni val kolonizacije konča s škofom Emichom konec 13. stoletja. Ustanavljali so mesta kot trgovske postojanke, naseljevali trgovce in obrtnike, na podeželju pa kmete. Poleg teh so prišli tudi višji sloji, fevdalci in duhovščina ter potrebno administrativno osebje.

Vizualizaciji utrjenega Puštalskega dvora – 13.stol.
Spodaj pogled s severovzhodne, desno pogled
z jugozahodne strani.

Glede na pisne vire lahko z gotovostjo trdimo, da je Puštalski grad obstajal že v začetku 13. stoletja. Vizualizacija prvotne podobe gradu je najbolj zahtevna, saj je iz tega časa malo zgodovinskih virov. Smo v stilni dobi pozne romanike in na začetku gotike. Na področju današnje Slovenije so ta obdobja nekoliko zamaknjena, na Loškem pa se je pozna gotika zavlekla še v 16. stoletje. Zato za prvotno podobo gradu brez omahovanja lahko rečemo, da je bila romanska ali zgodnje gotska.

Iz tega časa nimamo nobene upodobitve gradu, zato sem se naslonil na drobne detajle, ki so morda ostali od takrat, predvsem pa na današnji tloris gradu, kjer iz podobnih debelin zidov in načina gradnje lahko ugotovimo, kateri sklopi gradu so nastajali ob istem času.

Opis zgradbe

Prva omemba Puštalskega gradu je v urbarjih iz časa na prelomu iz 14. v 15. stoletje, kjer se dobesedno omenjata »hiša« in »dvor«. ³⁶ Dejansko gre za dva objekta, kar dokazuje to, da sta navedena v ločenih spisih in sta pripadala dvema lastnikoma. Morda je eden od objektov »Na Ceglu« ³⁷ in drugi na sedANJI lokaciji gradu.

Dvor je v poznem srednjem veku pomenil precej drugačno zgradbo, kot si dvor predstavljamo danes. To je bila **lesena ali kamnita utrjena stavba**, ki je bila hkrati **sedež fevdalne posesti**. Pripadali so ji še spremljajoči ločeni gospodarski objekti, kot so: shrambe, hlevi, kleti, ...

Danes grad sestavljata povezana severni in vzhodni trakt. Glede na tloris oziroma različne debeline zidov lahko sklepamo, da so bili prvotni objekti ločeni, med njimi pa so potekale lesene palisade ali kamniti obrambni zidovi. Vse skupaj je tvorilo zaključen zaprt prostor z dvoriščem v sredini.

Portal in nenavadno dolgi kamni v nadaljevanju vzhodnega trakta. (foto: Tomaž Križnar)

36 Blaznik, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, str. 223, 225.

37 Dvorec, ki je ležal nekoliko proti Hrastnici in ga je še pred Puštalskim gradom kupil Marko Oblak.

Nekaj detajlov, ki bi lahko izhajali iz tega obdobja:

- ključasta strelna lina, ki je bila del obrambnega obzidja na severovzhodni strani zidu, kjer je danes okrogli stolp (po nekaterih mnenjih lina naj ne bi bila iz tega obdobja);
- portal na vzhodni strani, ob cesti, ki je bil del zunanjega obzidja, danes pa je to spodnji del gospodarskega objekta (Steklarstvo). Zid in portal sta bila na

Srednjeveška ključasta strelna lina na okroglem stolpu nakazuje takratno višino obrambnega zidu. (foto: Tomaž Križnar)

to mesto prestavljena ob kasnejših prezidavah. Po moji oceni je portal dejansko stari vhod v grad, ki je bil na severnem traktu, in je danes zazidan. Portal je poznogotsko porezan. Poleg njega so v zidu izredno zanimivi dolgi kamni, ki so verjetno deli drugih vratnih ali okenskih elementov iz severnega trakta gradu:

- vodnjak na grajskem dvorišču.

Triforno okno desno od stolpa je sicer romanskega videza,³⁸ vendar precej kasnejšega nastanka, morda skupaj z notranjim arkadnim hodnikom iz časa baroka ali še kasneje, glede na to, da so iz drugačnega kamna.³⁹

17. STOLETJE

Zgodovinski okvir

Krištof Kolumb leta 1492 doseže prve otoke Novega sveta. Istega leta Španci zavzamejo zadnje muslimansko kraljestvo, Granado, tako se konča islamski vpliv na Iberskem polotoku, ki je trajal vse od 7. stoletja. Pomembna prelomnica je tudi padec Konstantinopla in Bizantinskega cesarstva. Sredi 14. stoletja⁴⁰ Osmani prodrejo v Evropo, Konstantinopol pa zavzamejo šele leta 29. maja 1453.

Slovensko ozemlje je še vedno del Svetega rimskega cesarstva. A tudi srednjo Evropo pretresajo velike spremembe. Največja je prav gotovo osmanska nevarnost, ki se resno pojavi v začetku 15. stoletja.⁴¹ Vpadi se nadaljujejo do konca 16. stoletja in se končajo z zmago krščanske vojske v bitki pri Sisku leta 1593, v kateri so pomembno vlogo odigrale kranjske in štajerske čete pod vodstvom Andreja Turjaškega, ki so odbile napad turške vojske, zavzele most na Kolpi in

³⁸ Koch, *Baustilkunde*, str. 77.

³⁹ Stebri v trifori so iz perachiškega tufa, v atriju pa so iz peščenjaka.

⁴⁰ Po potresu in padcu trdnjave Galipoli leta 1354.

⁴¹ Prvi turški vpad na današnja slovenska ozemlja je bil leta 1408 v Beli krajini.

potisnile nasprotnika dobesedno v reko, kjer se je večina vojakov, skupaj s poveljnikom Hasan Pašo Predojevičem, utopila.

Turški vpadi so povzročili veliko povišanje davkov, ki so obremenili predvsem kmete, kar je sprožilo velike kmečke upore. Eni prvih so bili konec 15. in v začetku 16. stoletja tudi na Loškem.⁴²

Evropo poleg tega pretresajo še verski spopadi. Pandorino skrinjico je odprl Jan Hus na prelomu med 14. in 15. stoletjem, nadaljeval pa Martin Luther leta 1517 s svojimi tezami oziroma protestom proti skorumpirani rimski cerkveni oblasti. Verski spopadi se s tridesetletno vojno nadaljujejo še v sredino 17. stoletja.

Škofjo Loko je leta 1511 prizadel hud potres. Porušeni in poškodovani so mnogi, predvsem zidani objekti. Opuščena sta grad Divja Loka in Stolp na Kranclju. Na slednjem so bili gradiščani puštalski fevdalci, oče Joahim in sinova Moric ter Krištof. Krištof je bil med leti 1531–1534 celo kranjski deželni upravitelj. Loka je bila potrebna temeljite prenove. Na srečo je tedaj vladal podjetni freisinški škof Filip. Na kamnitih ploščah, ki sta še danes na Loškem gradu, je zabeleženo, kako je obnavljal Loški grad. O morebitnih poškodbah ali prenovi Puštalskega gradu zaradi potresa ni nobenega zapisa.

Sredi 16. stoletja se je v Loki že močno razširilo tudi protestantsko gibanje, predvsem med meščani in plemstvom. Freisinški škofje so začeli protestante resno preganjati šele leta 1573 s komisijami, ki so jih poslali v Loko. Večjih uspehov niso imeli. Protestanti so imeli svetišče v stolpu Puštalskega gradu.⁴³ To ni bil sedanji mali okrogli stolp, kot zmotno domnevajo nekateri. Stolp sredi 17. stoletja sploh še ni obstajal, kar je vidno iz vseh upodobitev. Verjetno je bil ta stolp na mestu, kjer je danes grajska kapela. Morda je kapela nastala prav takrat.

Konec 16. stoletja z Jakobom Puštalskim izumre moška linija rodu Puštalskih. V naslednjih sto letih se izmenja kar nekaj lastnikov, dokler grad leta 1696 ne kupi Marko Oblak pl. Wolkensperg.

Opis zgradbe

Od 13. do 17. stoletja si stilno sledijo štiri pomembna obdobja. V prvem se nekje do leta 1250 končuje obdobje **romanike**. Začne se **gotika**, ki v naših krajih traja še globoko v 16. stoletje, o čemer nam pričajo objekti, zgrajeni po potresu leta 1511. Šele sredi 16. stoletja se začne obdobje **renesanse**, ki se nadaljuje vse do sredine 17. stoletja, ko se že začne **barok**.

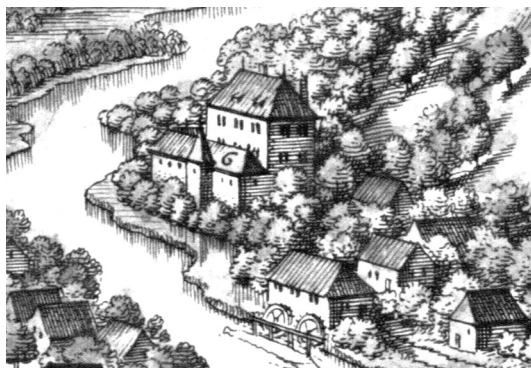
Iz 17. stoletja imamo že prve grafične upodobitve Puštalskega gradu: leta 1648 Merianova, leta 1678 Valvasorjeva ter leta 1697 Gappnigova (prva barvna upodobitev). Merian in Gappnig sta Puštalski grad upodobila na širši veduti Škofje Loke, medtem ko ga je Valvasor, tako kot Starološki grad, upodobil samostojno. Čeprav se zdi, da je grad na teh slikah nerazpoznaven, temu ni tako.

42 Blaznik, Upori loških podložnikov konec 15. in v začetku 16. stoletja, str. 65.

43 Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 248.

Seveda so te upodobitve nekoliko poenostavljene, a v grobem objekti stojijo tako kot morajo. Celo več, na objektih so vidni detajli, kot so okna, frčade in celo dimniki. Zato bom v nadaljevanju bolj natančno opisal te prve slike, na osnovi katerih je bila izdelana 3D vizualizacija gradu za 17. stoletje.

Matthäus Merian, 1649

Matthäus Merian: izsek s slike Škofje Loke, iz knjige *Topographia Provinciarum Austriacarum* (1649). Pogled z zahodne strani.

kot višji in večji. Ima dvojna okna v dveh nadstropjih. Severni in južni trakt sta na zahodnem delu povezana z zidom, od vzhodnega trakta je viden le delček strehe. Strehe imajo na končnih straneh zatrepe.

Janez Vajkard Valvasor, 1678

Janez Vajkard Valvasor: Puštalški grad v *Skicni knjigi*, 1678, ki je bila osnova za jedkanico v *Topographie Ducatus Carnioliae Moderna* (1679).

Na prekrasni jedkanici Škofje Loke iz nekoliko neobičajne jugozahodni strani, z vrha, verjetno s Kranclja, tako da se lepo vidijo tudi Sorško polje in Karavanke s Kamniško-Savinjskimi Alpami, je pod številko 6 narisana Puštalški grad. Prednji severni trakt ima pravokotni stolp, ki sega nekoliko iz fasadne linije. Po številu oken in legi pravokotnega stolpa vidimo, da je del tega trakta vzhodno od stolpa daljši (tri okna) kot ta, ki je zahodno od njega (dve okni). Poleg severnega je na sliki še južni trakt, pravzaprav samostojen objekt, ki pa je prikazan

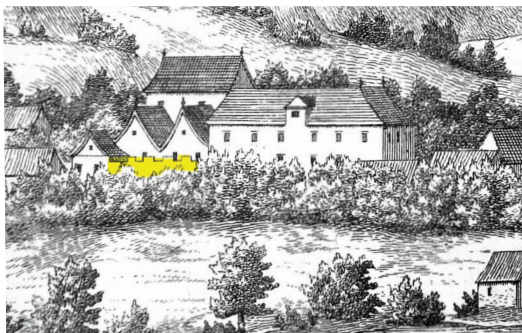
Druga upodobitev je iz Valvasorjeve *Skicne knjige* iz leta 1678. Te skice so na terenu dejansko nastale že kakšno leto prej, bile so osnova za jedkanico v *Topografiji* in kasneje v *Slavi Vojvodine Kranjske*. Smer pogleda je drugačna od Merianove. Valvasor je risal nekje s terase (to bi lahko bilo na terasi pod sedanjim Domom ZB NOB Škofja Loka). Od tam je narisal Škofjo Loko, kot tudi Puštal; ta je torej narisana s severovzhodne strani. Prednji severni trakt ima enako število oken kot Merianova slika. Razlikuje se v tem, da stolp ne izstopa iz fasadnega niza. Ravno tako kot Merian tudi Valvasor

na lokaciji današnje kapele nariše višji objekt. Ta se predvsem v detajlih nekoliko razlikuje od Merianovega prikaza (ni zatrepov in frčad, oken je manj ...).

Poleg teh dveh sklopov Valvasor nariše še tri objekte, ki so sestavljali vzhodni trakt in so skladni tudi z današnjim tlorisom gradu. Kot sem že omenil, so te prve skice v marsičem shematske, predvsem Valvasorjeve, saj so narisane na terenu in verjetno v omejenem časovnem okviru.

Janez Vajkard Valvasor, 1689

Valvasorjeva jedkanica iz *Slava Vojvodine Kranjske* se večinoma sklada s skico, a ima nekaj več detajlov. Dodani so nekatera okna in obrambni zid med severnim in vzhodnim traktom, kjer so danes triforno okno in razmejitve v fasadi. Pomembna razlika pa je tudi dodan, nekoliko zalomljen zahodni del severnega trakta. Na sliki je pogled s severne strani, z rumeno je označen obrambni zid.

Janez Vajkard Valvasor: *Slava Vojvodine Kranjske*, 1689, izsek z jedkanice *Puštal*.

Valentin Gappnig, 1697

Gappnigova slika se nahaja v Fürstengangu, knežjem hodniku, ki povezuje knežjo palačo s cerkvijo sv. Marije in sv. Korbinijana (Freisinger Dom) v Freisingu. V tem hodniku so portreti vseh freisinških škofov ter slike mest in krajev, ki so bili v njihovi posesti. Med njimi je tudi Škofja Loka. Resnično lepa upodobitev Loke s Kamnitnika je tretja znana upodobitev Škofje Loke. Puštalski grad je na zelo dolgi sliki upodobljen na skrajni levi, tik ob robu, verjetno ne brez pomena, glede na spore in težave, ki so jih freisinški škofje imeli s Puštalskimi.

Pa vendar je slika dovolj zgovorna, celo bolj natančna, kot sta Merianova in Valvasorjeva jedkanica. Za večjo preglednost sem robove gradu poudaril z močno črno črto. Lepo se vidi, da je severni trakt še ločen od objektov na vzhodnem traktu, tudi ti objekti na vzhodni strani so ločeni od kapele na južni strani. Poleg tega je na severni strani viden obrambni zid, ki povezuje severni in vzhodni trakt in severovzhodni krožni nepokrit vogalni zaključek (težko bi mu rekli stolp, ker je enake višine kot obrambni zid). Okna so bolj slabo vidna, razen na objektu na severni strani (morda se na originalni sliki vidijo bolje).

Pri končnih upodobitvah tega obdobja sem upošteval glavne značilnosti grafičnih virov s konca 17. stoletja. Seveda se te stare slike nekoliko razlikujejo med seboj, npr. pri vzhodnem stolpiču ali zahodnem delu severnega trakta, in so, razen Valvasorjevih, le del večjih slik Škofje Loke. Končni rezultat (rekonstrukcija) je zato kompromis med vsemi viri.

Valentin Gappnig: *Škofja Loka*, 1697. Pogled s severovzhodne strani.

Valentin Gappnig, 1697, Puštalski grad, izsek s slike *Škofje Loke*.

Vizualizaciji Puštalskega gradu – 17. stol.
Spodaj pogled s severovzhodne, desno pogled
z jugozahodne strani.

18.–21. STOLETJE

Zgodovinski okvir

Težko je na kratko opisati tri stoletja, ko se je na vseh področjih zgodilo več kot prej v celotni človeški zgodovini. Konec 17. in v začetku 18. stoletja je čas izuma modernega parnega stroja⁴⁴ in začetka industrijske revolucije. Škot James Watt leta 1781 patentira parni stroj s kontinuiranim krožnim vrtenjem in močjo 20 konjskih sil. Tako 18. kot 19. stoletje lahko imenujemo doba parnih strojev.

Slovak Anyoš Jedlik leta 1828 izumi prvi praktični elektromotor, Nikolaus Otto leta 1864 bencinski motor in Rudolf Diesel leta 1893 dizelski motor. Človeška znanost in tehnika v treh stoletjih preskočita več kot prej v dvesto tisoč letih.

Prav tako so to stoletja do sedaj nepredstavljenih svetovnih vojnih spopadov z milijonskimi žrtvami in ogromnimi družbenimi spremembami. Človeštvo je naraslo na prvo milijardo leta 1804, potem pa do druge milijarde, ki jo je doseglo leta 1927, potrebovalo 123 let. Danes je na svetu skoraj 8 milijard ljudi.

Tudi v arhitekturi si stili vrstijo eden za drugim veliko hitreje kot v preteklosti. Če je doba romanike trajala dobrih 300 let, si renesansa, barok in klasicizem sledijo približno na 100 let. V 19. stoletju arhitekturna teorija beleži približno 15 različnih stilov, v 20. stoletju pa že 31⁴⁵

Opis zgradbe

Sklepamo lahko, da so za večje renesančne in baročne posege na Puštalskem gradu na začetku 18. stoletja zaslužni prav novi lastnik Marko Oblak pl. Wolkenberg in njegovi nasledniki. V skladu z dobo grad predelajo po tedaj že dobro uveljavljeni renesančni podobi.

Severni stanovanjski trakt podaljšajo na vzhodno stran do severovzhodnega vogala, kjer nastane majhen krožni stolpič v višini samega trakta, torej pritličje in nadstropje. Na severnem traktu tik ob krožnem stolpiču naredijo na mestu bivšega obrambnega zidu triforno okno. Stebri so po obliki in velikosti podobni tistim v notranjem arkadnem atriju istega severnega bivalnega trakta.

Vhodni renesančni portal je iz kamnitniškega konglomerata. Na sklepnem kamnu portala se še vidi naslikan grb rodbine Oblakov baronov Wolkenberg.

Vzhodni trakt je ravno tako poenoten na višino severnega trakta. Vmesne vrzeli so zapolnjene, tako da se pri krožnem severovzhodnem stolpiču združi s severnim traktom. Arkadni hodniki, ki objemajo notranje dvorišče gradu z vzhodne, severne in zahodne strani, kot celota delujejo zelo skladno in so eni lepših v Škofji Loki. Slopi so v pritličju kvadratnega prereza, v nadstropju pa so stebrički nekoliko manjši in krožnega prereza. Vzhodni arkadni trakt z masivnimi slopi je skromnejši, tako na zunanji kot na notranji strani, in je kasnejšega baročnega izvora.

⁴⁴ Anglež Thomas Savery leta 1698 patentira parno črpalko z eno konjsko močjo.

⁴⁵ Arhitekturni stili 20. stol., https://en.wikipedia.org/wiki/Category:20th-century_architectural_styles.

Od detajlov je ostala že prej omenjena ključasta strelna lina. Nahaja se v krožnem severovzhodnem stolpiču in to dokaj nizko, ker je bila del cine v starem, nižjem obrambnem zidu. Ravno zaradi te line lahko dokaj natančno določimo višino tega obrambnega zidu.

Dvorišni arkadni hodniki. (foto: Vesna Križnar)

Puštalški grad in park v *Franciscejskem katastru* iz leta 1825.

Drugi omembe vreden detajl je lep portal na vhodu v grajsko kapelo sv. Križa, ki je ravno tako iz kamnitniškega konglomerata in verjetno iz istega časovnega obdobja kot ta na grajskem vhodu, čeprav ima ta pri kapeli ravno preklado.

Od detajlov in umetnin v notranjosti naj omenim fresko v grajski kapeli. Prav Marko Oblak pl. Wolkensperg je verjetno najel Giullia Quaglia, znanega italijanskega baročnega slikarja, da jo je narisal v mali kapeli sv. Križa Puštalškega gradu.

V grajskem atriju naj omenim le še slabo ohranjeno sončno uro in kamnito posodo za vodo ter vodnjak, »šterno«, ki ima iz kamna izklesano korito.

Gradu je pripadal tudi lep park, ki je bil obdan z obzidjem. Slednje je delno ohranjeno na severozahodni strani. Prvotna podoba parka in njegova ureditev sta lepo vidni v *Franciscejskem katastru*, 1825.

Jugozahodni del obzidja je znižan, dodano je dvojje vrat: na jugu v gospodarski del in na zahodu v parkovni del. Grad od 19. stoletja pa do danes ni doživel večjih sprememb. Več ali manj je bil deležen vzdrževalnih del in nekaj dodanih baročnih detajlov na fasadi.

Večja sprememba je povišanje krožnega severovzhodnega stolpiča za

eno nadstropje. Tako ta stolpič zdaj kot dominanta nekoliko štrli iz dolgega enotnega vzhodnega in severnega trakta. Stolpič na fotografiji iz leta 1894 še ni viden, je pa že viden na razglednici iz leta 1900. Predvidevam, da je ta nadzidava severo-

-vzhodnega krožnega stolpiča nastala po ljubljanskem potresu leta 1895. Hkrati z nadzidavo stolpiča so za eno nadstropje povišali tudi celotni vzhodni trakt gradu, katerega napušč je zdaj v isti višini kot pri kapeli in severnem traktu.

Puštalski grad, fotografiran s Hribca, brez okroglega vogalnega stolpiča, 1894.

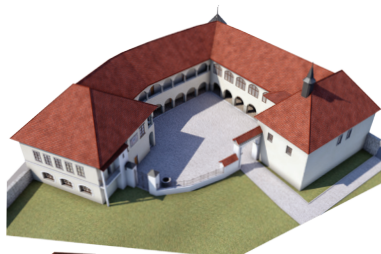

Puštalski grad, pogled s Hribca, z okroglim vogalnim stolpičem; razglednica iz leta 1900.

Današnje stanje

Kot sem omenil že na začetku, je v gradu danes Glasbena šola Škofja Loka. Grad je v relativno dobrem stanju. Leta 2006 je bila obnovljena oltarna freska Guillia Quaglie v kapeli.

Vizualizaciji Puštalskega gradu – danes. Spodaj pogled s severovzhodne, desno pogled z jugozahodne strani..

Pa vendarle. Celotna zunanja fasada in fasada v atriju sta dotrajani. Grad bi bil z obnovljeno fasado prav gotovo lepši. V atriju bi se lahko, podobno kot že v grajski kapeli, odvijale razne prireditve. Pri obnovi fasade bi lahko pokazali lepe stavbne elemente iz različnih obdobj, kot so ključasto oblikovana strelna lina z naznačbo nekdanjega obrambnega zidu, stari portali, triforno okno in severni ter zahodni trakt atrija, vodnjak, sončna ura, kovana ograja, ... Praktično nepozidan oziroma v stanju kot ga prikazuje *Franciscejski kataster* je tudi zahodni del grajskega parka. Trenutno je zanemarjen, a bi se ga dalo lepo obnoviti in vanj vključiti še kakšen star detajl iz Puštala, morda kozolec, čebelnjak, razno orodje ... V prenovljeni podobi bi grajski kompleks postal zelo privlačen za turiste. Prav tako bi pridobil tudi sam kraj Puštala oziroma del proti Hudičevi brvi, Kopališki ulici naprej proti Škofji Loki.

Zahvala

Za koristne nasvete pri pisanju članka se zahvaljujem umetnostnemu zgodovinarju dr. Francetu Štuklu.

VIRI IN LITERATURA:

Arhitekturni stili 20. stol. Glej: https://en.wikipedia.org/wiki/Category:20th-century_architectural_styles.

Blaznik, Pavle: Ob štiridesetletnici Muzejskega društva v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 24, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1977, str. 11–13.

Blaznik, Pavle: *Srednjeveški urbarji za Slovenijo. Zv. 4, Urbarji freisinške škofije*. V Ljubljani : Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1963, 472 str.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo : (973–1803)*. Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

Blaznik, Pavle: Upori loških podložnikov konec 15. in v začetku 16. stoletja. V: *Loški razgledi* 2, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1955, str. 65–70.

Brank, Rajko: Castrum Bosisen po listinah najstarejši grad na Gorenjskem. V: *Loški razgledi* 19, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1973, 48–57.

Cankar Izidor: Giulio Quaglio : prispevek k razvoju baročnega slikarstva. V: *Dom in svet* 33, štev. 3/4, Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1920, str. 77–245.

Koch, Wilfried: *Baustilkude : Burg und Palast*. Bd 2. München : Bertelsmann Verlag, 1991.

Kos, Franc: *Gradiivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Knj. 5 : (1201–1246)*. V Ljubljani : Leonova družba, 1928, 586 str.

Pokorn, Franc: Loka : krajepisno-zgodovinska črtica. V: *Dom in svet* 7, štev. 12, Ljubljana : Katoliško tiskovno društvo, 1894, str. 145–757.

Preinfalk, Miha: Puštalski baroni Wolkenspergi – danes in nikoli več. V: *Loški razgledi* 59, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 2012, str. 231–242.

Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. 1, Gorenjska. Knj. 1–4*. Ljubljana : Viharnik : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1998.

- Štukl, France: O posestvu puštalskega gradu. V: *Loški razgledi* 15, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1968, str. 202–203.
- Štukl, France: Razvoj portalov v Škofji Loki. V: *Loški razgledi* 12, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1965, str. 39–46.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Slava Vojvodine Kranjske*. Nürnberg, 1689.
- Zahn, Joseph von: *Fontes rerum Austriacarum XXXI. Band, Codex diplomaticus Austriaco-Freisingensis*. Wien : Aus der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, 1870.
- Zahn Joseph von: *Fontes rerum Austriacarum XXXV. Codex Diplomaticus Austriaco-Freisingensis, II. Band*. Wien : In Commission bei Karl Gerold's Sohn, 1871.
- Zahn Joseph von: *Fontes rerum Austriacarum XXXVI. Codex Diplomaticus Austriaco-Freisingensis, III. Band*. Wien : In Commission bei Karl Gerold's Sohn, 1871.
- Zeiller, Martin; Merian, Matthäus: *Topographia Provinciarum Austriacarum*. [Franckfurt am Mayn] : an tag gegeben vnd verlegt durch Matthaem Merian in Franckfurt am Mayn, 1649, 155 str.

Summary

Puštal Castle

On the opposite bank of the Poljanska Sora to the town of Škofja Loka, lie the settlement and castle of Puštal. The latter was the seat of the feudal lords of the same name or originally “von Burgstall”, from the end of the 17th century. and then the famous noble family of Oblak or Wolkensperg.

The contribution deals with the building history of the castle, from the first written sources from the beginning of the 13th century to today. Within the timeline, I first carefully process key sources that discuss people, buildings, and events related to Puštal Castle. This is followed by a brief description of the location and development of the building, with depictions of the building in three key periods: 13th century, 17th century and 20th century.

For ease of understanding, I first describe each of these periods in terms of global, world and local historical events. This is followed by a description or analysis of the building, together with characteristic details, on the basis of which 3D models of the castle were made for different periods, together with photorealistic depictions of the probable or actual state.